

ισχυρῶν ἐπιχειρημάτων ἐπετέθη κατ' αὐτῆς ὁ βαδὺς καὶ ἐπιστήμων κριτικὸς Hennequin. Καὶ πράγματι· Πῶς εἶνε δυνατόν νὰ καθορισθῇ μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας ἡ ἐξωτερικὴ ἐπίδρασις, ὅταν ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως ἐκάστου ἀτόμου δύναται νὰ παραλλάσῃ ἐπ' ἄπειρον μέχρι τῶν δυσδιακρίτων ἀποχρώσεων; Ἄν ἡ θεωρία τοῦ «milieu» εἶνε ἀπολύτως ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ὀρθή, πῶς συμβαίνει τέκνα τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἔχοντα ἐντὸς τῶν φλεβῶν τὸ ἴδιον αἷμα καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἴδια παραδείγματα νὰ γίνωνται τόσον διάφορα ἀλλήλων;

Πρὸς δὲ τούτοις, ὁ ἄνθρωπος ἀράγει τοιοῦτος εἶνε ὁποῖον τὸν ζωγραφεῖ ὁ Ζολᾶ; Λίαν δικαίως ὁ Jules Lemaitre λέγει ὅτι ὁ Ζολᾶ δὲν δίδει μὲν ψυχὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους δίδει δὲ εἰς τὰ ἄψυχα, εὐσαρκῶν συμβολικῶς δυνάμεις τινὰς ὑπὸ μορφήν γιγαντιαίων, φαντασιωδῶν τεράτων, πλασμάτων ἰσχυρᾶς ἐπικῆς φαντασίας. Τοιοῦτον συμβολικὸν τέρας εἶνε ἐν τῷ Abbé Mouret τὸ Paradou, ἐν τῷ Ventre de Paris ἡ Ἀγορὰ μὲ τὴν περιβόητον ἁρμονίαν τῶν τυρῶν, ἐν τῷ Assomoir ὁ σιφωνοειδὴς λέβης τοῦ οἰνοπνεύματος, ἐν τῷ Bête Humaine ἡ ἀμαζοστοιχία. Ὅλα αὐτὰ ἔχουν ζωὴν, κινεῖνται, δρῶσιν αὐτοβούλως, προορίζουσι τὰς τύχας τῶν ἀνισχύρων θνητῶν, ὡς μυστηριώδεις, πανσθενεῖς τερατόμορφοι θεότητες ἀσιατικῆς τινος μυθολογίας.

Καὶ ἐν τούτοις ὁ συγγραφεὺς οὗτος ὅστις ὑβρίσθῃ, ὅστις ἐπροπηλακίσθῃ πλεῖον ἴσως παντὸς ἄλλου

ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἶνε μέγας, μέγας ἐν τοῖς μεγίστοις.

Ἐξοχος διὰ τὸ θαυμάσιον, τὸ πλήρες δυνάμεως καὶ ὕψους καὶ ἐπικῆς μεγαλοπρεπείας ὕψος τοῦ, οὐ ὅμοιον ὡς πρὸς τὴν δύναμιν, τὴν ἔντασιν τῆς ἐκφράσεως, οὐδεμία οὐδαμοῦ φιλολογία δύναται νὰ προσαγάγῃ ἐφάμιλλον.

Ἀξιοθαύμαστος διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου· Φροντίζει μὲν καὶ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς, τῆς ψυχολογικῆς ἀληθείας, καὶ ἔργα τινὰ ὡς La joie de vivre εἶνε καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψὶν τέλεια, ἀλλὰ τὸ forte τοῦ εἶνε ἡ ἐξωτερικὴ ἀλήθεια· δὲν ἡξυρῶ ποῖον εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ἰσχυρότατον τηλεσκόπιον, ἀλλ' ἀναντιρρήτως οἱ ἰσχυρότατοι ὀφθαλμοὶ τοῦ αἰῶνός μας ὅπως βλέπωσι καὶ ἀντιλαμβάνωνται τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον εἶνε οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ μύωπος τούτου.

Ἀπαράμιλλος, ἀνυπέρβλητος εἶνε εἰς τὴν ἀπεικόνισιν μεγάλων ὁμάδων ἀνθρώπων, πολυπληθῶν συμπλεγμάτων, ἐκατοστῶν ὠρυομένων δαιμονισμένων ὄντων· εἰς ὅλα δίδει ζωὴν, ὀρμέφυτον, πάθη, κραυγὰς καὶ χειρονομίας γινόμενος ἀληθὴς δημιουργός· ὑπὸ τὴν ἐποψὶν ταύτην ὁ Ζολᾶ δὲν ἔχει τὸν ὁμοῖόν του ἐν τῇ φιλολογικῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀπὸ τινος ἡ ἄρκτος ἡμερώθη, ὁ μισάνθρωπος κατήλθεν ἐν μέσῳ τῶν ὁμοίων του· δὲν εἶνε ἀπίθανον τὴν ὁμίχλην τῆς ἀπαισιοδοξίας νὰ διασκεδάσῃ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ἡ ἀκτὶς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλπίδος.

Η ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

(Συνέχεια.)

ΤΙ σπουδαιότερον εἶνε τὸ ἐξῆς παράδειγμα τοῦ Ἀγγλου ιεροκῆρυκος Ἐδουάρδου Ἰρβιγγ. Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1832 ἐνσκήψασαν χολέραν, ὁ ιερεὺς οὗτος προσεβλήθη πρωτὰν τινά, ἐνῶ ἐτοιμαζέτο νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὑπὸ νόσου, ἡ ὁποία κατὰ τὴν διάγνωσιν τοῦ ἱατροῦ παρουσίαζεν ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς χολέρας. Ἡ ὄψις τοῦ ἦτο μεταβεβλημένη· κατελήφθη ὑπὸ ἐμετοῦ καὶ ὑπὸ σφοδρῶν ἀλγηδόνων· ἔμεινεν ἐν τῇ κλίνῃ μέχρι τῆς ὥρας, καὶ ἦν ὡφειλε νὰ κηρύξῃ· τότε δὲ ἐσηκώθη καὶ ἐπορεύθη εἰς τὴν ἐν τέταρτον τοῦ μιλίου ἀπέχουσαν ἐκκλησίαν, σφαλλόμενος καὶ παραπαίων, κάτωχος ὡς φάντασμα. Τὴν θέσιν τοῦ εὔρε κατελημμένην ὑπὸ ἄλλου ιερέως, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν οἰκίαν· ἐντούτοις ὅμως συνέτεινεν ὅλας τοὺς δυνάμεις καὶ ὅλην τοὺς τὴν θέλησιν, καὶ ἀνηγγείλεν ὅτι θέλει νὰ κηρύξῃ αὐτός. «Ἐν τῷ μεταξύ» διηγείται αὐτὸς ὁ Ἱεροκῆρυξ Ἰρβιγγ, «κατεκλίθην ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ ἐπὶ τριῶν καθηκλῶν πλησίον τῆς θερμάστρας. Ὅσάκις μετέβαλλον θέσιν, ἡσθάνομην φοβεράς ἀλγηδόνας. Ἀλλ' ὅτε ἠγέρθην, ὅπως ἀλλάξω τὰ φορέματά μου, καὶ ἡτοιμαζόμεν νὰ ἀναβῶ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, μοι ἐφάνη αἰφνης ὅτι ἀπηλλάγην τῶν πόνων. Ἀλλ' αἰφνης κατελήφθη ὑπὸ σκοτοδινίας καὶ δὲν ἠδυνάμην σχεδὸν ν' ἀναπνεύσω. Ἐκρατήθην μὲ τὰς χεῖρας ἀπὸ τῶν ἄκρων τοῦ ἄμβωνος καὶ περιέστρεφον μετ' ἀγωνίας καὶ πόνων τὰ βλέμματα, ἀγνοῶν τί ἐμελλον νὰ πάθω.

Ἡ κρίσις ἐπῆλθε. Τὴν στιγμὴν ταύτην παγετώδης

ἰδρῶς μὲ περιέλουσεν, ὡς ἡ χεὶρ τοῦ θανάτου, καὶ ὅλα μου τὰ μέλη καὶ ἔρρεε κατὰ μεγάλας σταγόνας ἀπὸ τοῦ προσώπου μου καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν μου. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης μοι ἐφάνη ὅτι ἀνέλαβον τὰς δυνάμεις.» Ὁ ιεροκῆρυξ οὗτος ὡμίλησε τότε περισσότερο τῆς μιᾶς ὥρας καὶ μὲ περισσότερο πῦρ καὶ περισσότεραν εὐγλωτίαν ἢ ἄλλοτε ποτε. Μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν κατοικίαν του, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ φάγῃ οὔτε νὰ πῖνῃ. Τὸ ἐσπέρας δὲ ἐκήρυξε πάλιν εἰς σχολεῖόν τι ἐνώπιον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἠγέρθη πρωτὶ καὶ ἐξηκολούθησε μετὰ ζήλου τὴν ἐνέργειάν του καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του.

Τώρα ἔρχομαι εἰς τὴν φαντασίαν. — Ἡ φαντασία εἶνε πολὺ σπουδαῖον πρᾶγμα, προσέτι δὲ καὶ πολὺ ἐξαιρετικὸν πρᾶγμα. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἰδέα εἶνε ὅτι ἡ φαντασία εἶνε χειροτέρα παρὰ περιοδικὸς πυρετός. Καλά! τὸ παραδέχομαι — ἀλλ' εἰμπαρῶ ἐπίσης νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ἡ φαντασία εἶνε καλητέρα παρὰ κίνησις.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν περιπτώσεων, ἐν αἷς ἡ φαντασία ἐπενήργησεν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τοῦ σώματος, εἶνε μέχρι τοῦδε ὁ μέγιστος.

Πᾶς νεαρὸς ἱατρὸς γνωρίζει ὅτι ἡ μελέτη τῶν διαφόρων νόσων προσβάλλει τὸ σῶμα, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀναγνώσεως δύναται τις νὰ φαντασθῇ καὶ μάλιστα νὰ αἰσθανθῇ πραγματικῶς τοὺς πόνους καὶ τὰ ἐνοχλήματα, τὰ ὁποῖα μελετᾷ εἰς τὰ βιβλία. Πρὸ πάντων ἡ σπουδὴ τῶν καρδιακῶν νοσημάτων δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ἐπαι-

σθητάς αποκλίσεις και διαταράξεις του παλμού της καρδιάς.

Πολλάκις συνέβη — και ἐγὼ αὐτὸς εἶδον ἐν τοιοῦτο παράδειγμα — ὥστε ἄνθρωποι, δηχθέντες ὑπὸ κυνός, τὸν ὁποῖον ὑπώπτευον μόνον ὡς λυσσῶντα, ἔδειξαν πράγματι ἐναργῆ τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς λύσσης, καὶ μάλιστα ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ συμπτώματα, τὰ ὅποια ἐτυχε νὰ γνωρίζωσι· ἐνῷ βραδύτερον ἀπεδείχθη ὅτι οὐδὲν ἴχνος λύσσης ὑπῆρχεν εἰς τὸν κύνα. Ὁ Ferrier διηγείται περὶ ἐνὸς τοιούτου ἀρρώστου, κατὰ φαντασίαν λυσοδηκτοῦ, ὅστις ἐκ φόβου ἔμεινε δύο ἑβδομάδας ἐν τῇ κλίνῃ, κατελαμβάνετο ὑπὸ σπασμῶν, ἐφοβεῖτο πολὺ τὸ ὕδωρ, καὶ ἡσθένησε τόσον σοβαρά, ὥστε ἡ ζωὴ του πράγματι ἐκινδύνευε. Ὁ Ferrier τὸν ἰατρεύσεν, εἰπὼν αὐτῷ πρῶτα τινὰ ὅτι ἡ νόσος, ἐξ ἧς ἔπασχε, δὲν ἦτο λύσσα, καὶ ὅτι ἄλλως, ἂν ἦτο λύσσα, θὰ ἦτο πρὸ πολλοῦ ἀποθαρμένως. Τότε ἡγέρθη ὁ ἀνὴρ ἐκ τῆς κλίνης καὶ ἦτο ἐντελὴς ὑγιής. Γάλλος τις ἀξιωματικὸς κατὰ τὴν ἐν Wagram μάχην ἐνόμισεν ὅτι ἐτραυματίσθη διὰ σφαίρας πυροβόλου. Ἡσθάνθη ἰσχυρὰν δόνησιν καὶ τῷ ἐφάνη αἴφνης ὅτι εὐρέθη κατὰ ἓνα πόδα πλησιέστερον εἰς τὸ ἔδαφος. Ἔπεσε καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ μὲ τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ σφαῖρα ἀπέκοψε τὰ σκέλη του. Ὅλην τὴν νύκτα ἔκειτο ἀκίνητος καὶ δὲν ἐτόλμα νὰ μετατοπίσῃ οὐδὲν μέλος, διότι ἔβλεπεν ὅτι καὶ ἡ ἐλαχίστη κίνησις θὰ τῷ ἐπέφερε ἰσχυρὰν αἰμορραγίαν. Ὅτε δὲ τὴν ἀκόλουθον πρῶτα ἤκουσε προσεγγίζον τὸ φορητὸν νοσοκομεῖον, ἐφώναζε ζητῶν βοήθειαν καὶ παρεκάλεσε περιδεῖς νὰ τὸν σηκώσωσι μετὰ προσοχῆς, διότι ἀμφότερα τὰ σκέλη του ἦσαν ἀποκεκομμένα. Τότε ὁ ἰατρός ὅστις τὸν ἐξήτασε ἤρχισεν αἴφνης νὰ γελά καὶ τῷ εἶπεν: «σηκώσου, φίλε μου, δὲν ἔχεις τίποτε». Καὶ πράγματι ὁ ἀξιωματικὸς ἦτο ἐντελὴς ἀβλαβής. Ἡ σφαῖρα εἶχε περάσῃ ὑπὸ τοὺς πόδας του καὶ ἀνοίξῃ εἰς τὸ ἔδαφος ὁπῆν τινα, ἐντὸς τῆς ὁποίας βυθισθεὶς αἴφνης ὁ ἀξιωματικὸς ἐνόμισεν ὅτι ἀπεκόπησαν τὰ σκέλη του ὑπὸ τῆς σφαίρας.

Τοῦτο δὲν φαίνεται ἀπίστευτον· ἀλλ' ἡ ἀπιστία θ' ἀρχίσῃ νὰ ἐκδηλοῦται, ὅταν ἰσχυρισθῶ ὅτι ἡ φαντασία, ὅταν εἶνε ἀρκετὰ ἰσχυρά, γίνεται πραγματικότης.

Ὁ Γάλλος ἀξιωματικὸς δὲν θὰ ἔχανε βεβαίως τὰ σκέλη του διὰ τῆς φαντασίας, ὅσον ζωντὰ καὶ ἂν ἦτο αὕτη· οὐχ ἦττον ὅμως εἶνε δυνατόν νὰ ρέυσῃ αἷμα, πράγματι νὰ ρέυσῃ αἷμα, ἐκ πληγῶν, τὰς ὁποίας φαντάζεται τις μόνον ὅτι ἔχει.

Ἡ Λουίζα Lateau, ἥτις ὡς γνωστὸν εἶχεν εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τὰ τραύματα τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ἐκάστην παρασκευὴν ἔρρεεν ἀληθινὸν αἷμα, — ἡ γυνὴ αὕτη δὲν ἦτο ἀπατεῶν. Τοῦτο εἶνε ἀποδεδειγμένον κατὰ τρόπον ἐπιστημονικὸν καὶ ἐντελῶς ἀναμφισβήτητον. Διὰ τῆς μακροχρονίου, διηγεκοῦς καὶ συντόνου ἐν τῇ φαντασίᾳ ἀναπαραστάσεως τῶν πληγῶν τοῦ Χριστοῦ, ἤρχισεν εἰς τὰ ἀντιστοιχοῦντα ἐκεῖνα μέρη τοῦ σώματός της τὸ δέρμα νὰ γίνεταί ἐρυθρὸν καὶ ἐπὶ τέλους νὰ βέωσιν ἐξ αὐτοῦ σταγόνες αἱματός. Βραδύτερον, διὰ τῆς σπουδῆς τοῦ ὑπνωτισμοῦ, παρετηρήθησαν καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα φαινόμενα. Τὰ φαινόμενα ταῦτα εἰς τοὺς γινώσκοντας τὸν ὑπνωτισμὸν δὲν φαίνονται πλέον παράδοξα. Ἐν τούτοις καὶ πρότερον, καὶ δὴ ἄνευ ὑπνώσεως, ἐγένοντο

τοιαῦτα παρατηρήσεις. Μήπως δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ καταληφθῇ ὑπὸ αἰφνιδίας διαρροίας δι' ἀπλῶν σφαιριδίων μαλακοῦ ἄρτου, τὰ ὅποια κατέπιε μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἦσαν καθαρτικὰ χάπια;

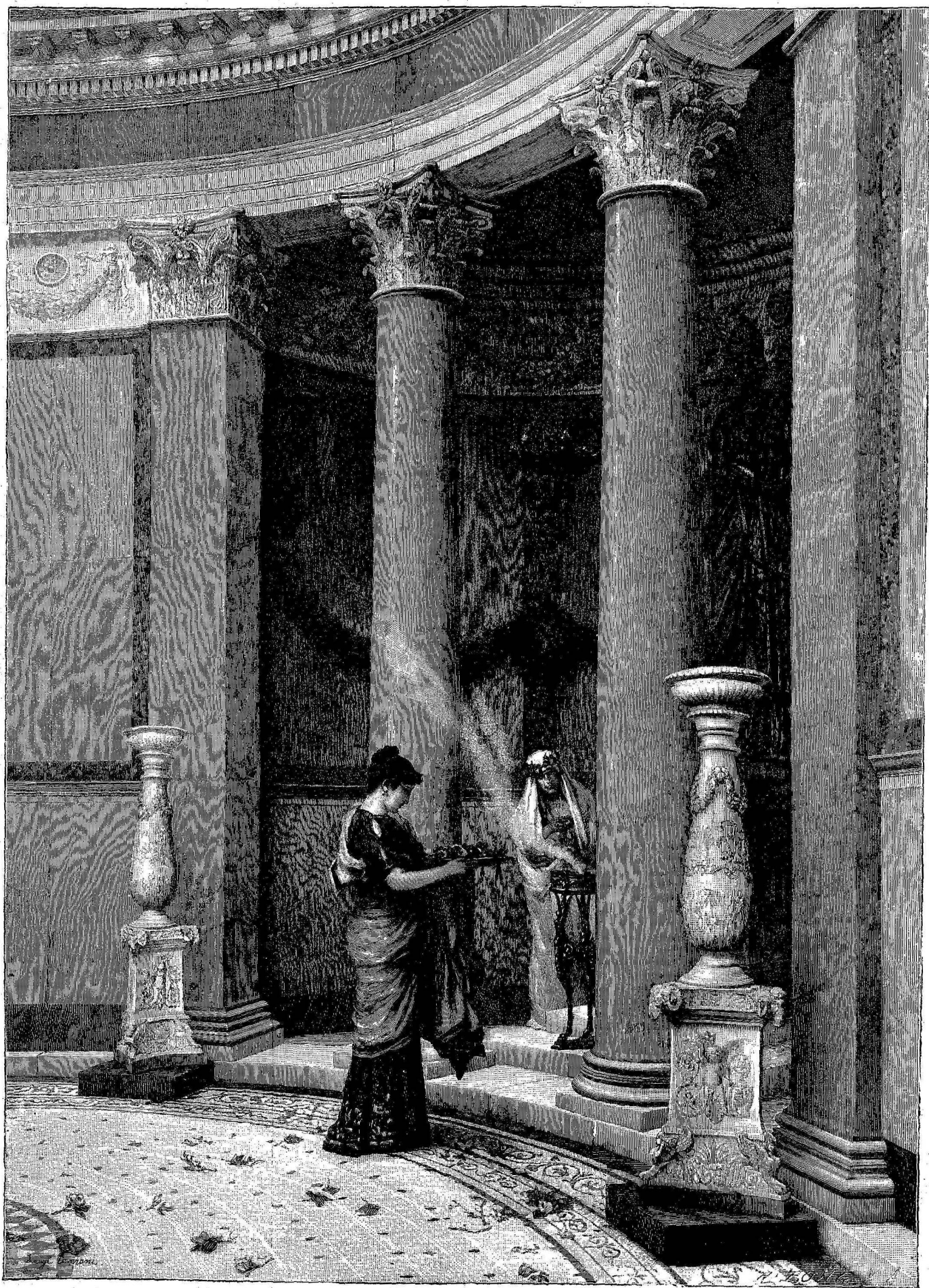
Ἴσως ὁ ἀναγνώστης θὰ εἴπῃ, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον τοιοῦτό τι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ συμβῇ, ἀλλὰ μόνον εἰς τινὰς ἀνθρώπους εὐαισθητοὺς καὶ νευροπαθεῖς. Ἐγὼ ὅμως ἰσχυρίζομαι ὅτι πᾶς ἄνθρωπος δύναται νὰ πάθῃ τὸ τοιοῦτον, ὅταν αἱ περιστάσεις εἶναι εὐνοϊκαί.

Ὁ Durand de Gros ἔκαμεν ἐν τοιοῦτο πείραμα εἰς μίαν μεγάλην αἰθούσαν νοσοκομεῖου ἐπὶ ἑκατὸν ἀσθενῶν. Ἐδωκέν εἰς ὅλους μεγάλην δόσιν ὕδατος μὲ ζάχαριν, ὡς νὰ ἦτο ἱατρικόν, ἔπειτα δὲ ἐγνωστοποίησεν αἴφνης εἰς ὅλους μετὰ προσπεποιημένης ταραχῆς, ὅτι ἐν τῷ φαρμακείῳ εἶχε γεῖνῃ λάθος καὶ ἐδόθη ἐμετικὸν φάρμακον ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ συνταγῇ φαρμάκου. Ἀμα ὡς ἤκουσαν τοῦτο οἱ ὀγδοήκοντα ἐκ τῶν ἑκατὸν ἀσθενῶν κατελήφθησαν αἴφνης ὑπὸ ἐμετοῦ οἱ δὲ λοιποὶ ὑπὸ ναυτίας.

Περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης, ἣν ἔχει ἡ φαντασία, ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν πολλὰ παράδοξα πράγματα ὑπὸ ἀνθρώπων, οἵτινες δὲν ἐνόησαν τὴν φύσιν τῆς δυνάμεως ταύτης. Οἱ πλεῖστοι νομίζουν ὅτι ὁ κατὰ φαντασίαν ἀσθενής, *le malade imaginaire*, εἶνε ἄνθρωπος ὅστις νομίζει μὲν ὅτι εἶνε ἀσθενής πράγματι ὅμως δὲν εἶνε. Αὕτη εἶνε ἡ γενικὴ γνώμη, ἥτις ὅμως εἶνε ὅλως διόλου ἐσφαλμένη. Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις φαντάζεται ὅτι δὲν δύναται νὰ περιπατήσῃ, πράγματι ἀδυνατεῖ νὰ περιπατήσῃ. Ἀν τὸ λάθος ἔγκειται εἰς τοὺς πόδας του ἢ εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του, ἂν ἡ νόσος του εἶνε σωματικὴ ἢ ψυχικὴ, τοῦτο εἶνε ἐντελῶς ἀδιάφορον· ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶνε ἀσθενής. Καὶ ἂν ἀποδώσῃ τις εἰς αὐτὸν τὸν ἀσθενῆ τὴν δύναμιν τοῦ περιπατεῖν δι' οἷας δὴποτε ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς φαντασίας του, δὲν εἶνε τοῦτο ἰατρεία; Δύναται νὰ διαβεβαιώσω τοὺς ἀναγνώστας μου ὅτι ἡ ἴασις αὕτη ἀπαιτεῖ πολλάκις περισσότερον κόπον καὶ περισσότεραν ἱκανότητα παρὰ ἡ διὰ φαρμάκων γινόμενη. Καὶ πάλιν ὀφείλω ἐνταῦθα νὰ σᾶς ὑπομνήσω ὅτι, ὡςάκις φανταζόμεθα κάτι τι, συμβαίνει πάντοτε εἰς τὸν ἐγκέφαλόν μας κάτι τι πραγματικόν, κάτι τι ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἡδυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν διὰ τῶν ὀμμάτων μας. Τοῦτο δὲ συμβαίνει ὄχι μόνον εἰς τὸν ἐγκέφαλόν μας ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σώματός μας, διότι μεταξὺ ὄλων τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος ὑπάρχει ἐσωτερικὴ τις συνάφεια καὶ ἀλληλεπίδρασις. Δὲν εἶνε λοιπὸν καθόλου θαυμαστὸν οὔτε ἀπίστευτον, ὅτι διὰ μόνης τῆς φαντασίας δύναται νὰ προκληθῇ αἱμορραγία τῆς ρινός, πυρετὸς καὶ ἄλλα πράγματα, καθὼς ἐπίσης διὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως δύναται νὰ ἰατρευθῇ ἡ ποδάγρα καὶ ἄλλαι νόσοι.

Τὴν δύναμιν ταύτην, ἣν αἱ ιδέαι ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τοῦ σώματος, ὀνομάζουσιν *ιδεοπλαστικὴν* (*ideoplastie*), πλαστικὴν δύναμιν τῶν ιδεῶν. Ὁ γινώσκων τὴν ἐννοίαν τοῦ ὅρου τούτου δὲν ἐκπλήσσεται οὔτε ἀπιστεῖ πλέον εἰς τὰς πολλὰς ἐπιτυχεῖς θεραπείας αἰτινες ἐγένοντο διὰ μόνης τῆς πίστεως, τῆς πεποιθήσεως, ἢ διὰ τῆς φαντασίας.

Ὁ ὅρος *ideoplastie* εἶνε νέος, ἀλλ' ἡ ἐννοία ἦτοι τὸ δι' αὐτοῦ δηλούμενον πρᾶγμα ὑφίσταται ἤδη ἀπὸ πολ-

ΘΥΣΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑΝ. Κατὰ τὴν ἐλαιογραφίαν τοῦ L. Bazzini.

λοῦ. Δύο μεγάλοι φυσιολόγοι, ὁ John Hunter ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ὁ Johannes Müller ἐν Γερμανίᾳ, περιέγραψαν αὐτὸ μετ' ἀκριβείας. Πρὸ ἐκατὸν ἐτῶν ἔγραψεν ὁ Hunter τὰ ἑξῆς: «Δὲν ὑπάρχει φυσικὴ ἐνέργεια ἐν τῷ σώματι, εἴτε ἐκουσία εἴτε ἀπροαίρετος, ἐπὶ τῆς ὁποίας νὰ μὴ ἐξασκῇ ἐπίδρασιν τινὰ ἢ συγχρόνως ὑφισταμένη ψυχικὴ κατάστασις.» Καὶ πεντήκοντα ἔτη βραδύτερον ἔλεγεν ὁ Ἰωάννης Μύλλερ: «Ἐν γένει δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι μία κατάστασις, ἣτις περιμένεται μετὰ πληρεστάτης βεβαιότητος καὶ μετ' ἀκραδάντου πίστεως, δύναται εὐκόλως νὰ ἐπέλθῃ συνεπειᾷ μόνης τῆς τοιαύτης προσδοκίας, ἂν ἡ κατάστασις ἐκείνη εὐρίσκεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ δυνατοῦ καὶ πραγματοποιησίμου.»

Καὶ περαιτέρω: «Ἡ πεποίθησις, ὅτι ἐλάττωμα τι αἱρεται διὰ τινος μέσου, ἐνισχύει τὴν ἐνέργειαν τοῦ μέσου τούτου, καὶ τὸ ἐλάττωμα ἐνίοτε ἀφανίζεται.» Εἶνε λοιπὸν βέβαιον ὅτι, ἂν ἔχωμεν π. χ. μίαν πληγὴν καὶ μεταχειρισθῶμεν μέσον τι ἀδῶν μετὰ τὴν πληρεστάτην βεβαιότητα ὅτι θὰ μᾶς ἰατρεύσῃ, μόνη αὐτὴ ἡ πεποίθησις δύναται πράγματι νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἴασιν ἢ νὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα πρὸς αὐτήν.

Ἐξέθηκα ἤδη τὰς τρεῖς ἐκεῖνας ψυχικὰς καταστάσεις αἵτινες δύνανται νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπίδρασιν τινὰ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου σώματος.

Ἄν πρόκηται νὰ ἐκλέξωμεν μίαν ἐκ τῶν καταστάσεων τούτων, μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ τὴν μεταχειρισθῶμεν πρὸς θεραπείαν τοῦ ἀσθενούντος σώματος, τότε τὴν προτίμησιν πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ διὰ τῆς φαντασίας προκαλουμένη. Ἡ τεχνητὴ ἐφαρμογὴ τῶν συγκινήσεων διὰ καταπλήξεως, φόβου, χαρᾶς καὶ τῶν τοιούτων, εἶνε μόνον εἰς ἐκτάκτους τινὰς ἐξαιρέσεις δυνατὴ καὶ λυσιτελής. Ὁ Δρ. Crawford, Ἀμερικανὸς ἰατρός, εἶχεν ἀσθενὴ τινὰ ὅστις ἔπασχεν ἐξ ὑποχονδρίας καὶ ἐφάνταζετο ὅτι ἦτο νεκρὸς. Ὁ ἰατρός εἶπε: «ἀλήθεια, εἶνε πραγματικῶς νεκρὸς, ὥς ἴδωμεν ἀπὸ τί ἀπέθανε.» Ταῦτα λέγων ἔλαβε μεγάλην τινὰ μάχαιραν, ἠκόνησεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς χειρὸς του καὶ ἤρchiσε νὰ λύῃ τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀσθενοῦς, ἐτοιμαζόμενος δὴδεν νὰ τῷ σχίσῃ τὴν κοιλίαν. Τότε ὁ ἀσθενὴς ἀνεσκήρτησεν ἐμφοβὸς καὶ ἤρchiσε νὰ τρέχῃ φωνάζων «βοήθειαν». Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ ὑποχονδρία του ἠφανίσθη ἔκτοτε.

Εἰς ἐξαιρετικὰς τινὰς περιστάσεις, ὥς εἴπομεν, μία τοιαύτη ἰδέα τοῦ ἰατροῦ δύναται νὰ στεφθῇ ὑπὸ τῆς σκοποῦμένης ἐπιτυχίας. Θὰ ἦτο ὅμως πολὺ δαπανηρὰ καὶ δυσάρεστος μέθοδος θεραπείας, ἂν οἱ ἰατροὶ ἐδεράπειον λ. χ. τοὺς πάσχοντας ἐκ ποδάγρας, πυρπολοῦντες τὰς οἰκίας των.

Ὡσαύτως δὲν δυνάμεθα εἰς μίαν κυρίαν, ἣτις ἀπώλεσε τὴν φωνὴν της, νὰ συστήσωμεν ὅπως παρειαυρῇ εἰς σιδηροδρομικὸν τι δυστύχημα· ἐν τούτοις ὅμως εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι ἐν τοιοῦτο δυστύχημα θ' ἀπέδιδεν αὐτῇ τὴν φωνήν της. Εὐκολώτερον καὶ καλλίτερον εἶνε νὰ διεγείρῃ ὁ ἰατρός τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως τοῦ πάσχοντος. Καὶ τοῦτο συνήθως γίνεται ὑπὸ τῶν ἰατρῶν. Ἐκαστος ἰατρός ὀφείλει, ὅταν εἶνε ἀνάγκη, νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀσθενή, νὰ τὸν παροτρύνῃ εἰς τὸ νὰ μὴ καταβάλλεται ὑπὸ φόβου καὶ βαρυθυμίας. Τοῦτο καὶ γίνεται ἀφ' ὅτου ὑπάρχουν ἰατροί, καὶ πολλάκις μετὰ λαμπρᾶς ἐπιτυχίας. Ὅπως δὴποτε ὅμως τὸ μέσον τοῦτο εἶνε μόνον βοηθητικόν, καὶ πολὺ ἀσθενὲς βοηθη-

τικὸν μέσον. Ὀλίγιστοι εἶναι ἐκεῖνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δύναται τις ν' ἀπαιτήσῃ νὰ ἔχῃσι τοσαύτην δύναμιν τῆς ψυχῆς, ὅσην εἶχον ὁ Γκαίτε καὶ ὁ Κάντιος· θὰ ἐφαίνετο δὲ πολὺ ἀλλόκοτος ὁ ἰατρός ὅστις θὰ ἔλεγεν εἰς τὸν ὑποφέροντα δυνατοὺς πόνους: «Θέλε μόνον, καὶ ὁ πόνος θὰ περάσῃ ἀμέσως.» Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ νόσος πολλῶν νευρασθενῶν εἶνε ἀκριβῶς αὐτό, ὅτι δὲν εἰμποροῦν νὰ θέλουν. Ἡ ἰδιορρυθμὸς ἐκείνῃ νόσος, ἣν οἱ ἰατροὶ ὀνομάζουσιν ὑστερικὸν πάθος, ἐκδηλοῦται πολλάκις διὰ νοσηρᾶς τινος καταστάσεως τῆς θελήσεως. Καὶ θὰ ἐφαίνετο εἰρωνεῖα καὶ χλεύη, τὸ νὰ λέγῃ τις εἰς τοιούτους ἀσθενεῖς: «Ἄν εἴχετε τὴν θέλησιν, θὰ ἐθεραπεύεσθε!» Οἱ ἀσθενεῖς οὗτοι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἰατρευθῶσι, ἀλλὰ δὲν ἔχουσι τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν τῆς θελήσεως.

Ἀλλὰ τὸ εὐκολώτατον ἐξ ὅλων αὐτῶν εἶνε τὸ νὰ ἐπενεργῶμεν ἐπὶ τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων. Καὶ δύναμαι κάλλιστα νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ἰατρεύθησαν νόσοι.

Τὴν δύναμιν, ἣν ἔχει ἡ ἐμπιστοσύνη, ἡ πεποίθησις τοῦ ἀσθενοῦς, γινώσκει ἕκαστος, ὅστις ἔτυχέ ποτε νὰ ἴδῃ παρὰ τὴν κλίνην του προσερχόμενον τὸν ἰατρόν. Ὅπου λείπει ἡ ἐμπιστοσύνη αὐτῇ, ὁ ἰατρός πολλάκις κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἀποτυγχάνει. Ποῖα δὲ καὶ πόσα θαύματα κατορθώνει πολλάκις μόνη ἡ πίστις, περὶ τούτου εἶναι πλήρη παραδειγμάτων τὰ χρονικὰ τῆς ἀνθρωπότητος.

Πᾶσαι αἱ ἀρχέγονοι ἱεροτελεστίαι καὶ θεῖαι λειτουργίαι ἦσαν στενῶς συνδεδεμέναι μετὰ τῆς ἱατρικῆς τέχνης· πάντες οἱ ἱερεῖς ἦσαν ἀρχικῶς καὶ εἶναι εἰσέτι παρὰ τοῖς ἀρχεγόνοις λαοῖς ἰατροὶ συγχρόνως. Ἰάτρευον διὰ προσευχῶν, δι' ἐπαφῆς τῶν νοσοῦντων, δι' ἐξορκισμῶν, δι' ἱερῶν ἀντικειμένων. Καὶ καθ' ἐκάστην δὲ ἀκούομεν παραδείγματα ἰάσεων διὰ τῆς πίστεως, ὑπὸ πολλὰς καὶ ποικίλας ὁψεις. Ἀκόμη καὶ σήμερον πολλοὶ εὐλαβεῖς προσκυνεῖται μεταβαίνουσιν ὅπως θεραπευθῶσιν εἰς Lourdes, ἢ εἰς Knocks Chapel ἐν Ἰρλανδίᾳ, καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ Ἰάπωνες ἰατρεύονται ἀπὸ διαφόρους ἀρρωστίας, καταπίνοντες χαρτὰ ἐφ' ὧν εἶναι γεγραμμένα ἱερὰ καὶ ἱαματικὰ λόγια.

Οὐδαμῶς ἰσχυρίζομαι ἐνταῦθα ὅτι πᾶσαι αἱ ἰάσεις αὗται ὀφείλονται εἰς μόνον τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας. Ἡ θρησκευτικὴ πίστις δὲν δύναται καθόλου νὰ σαλευθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Ἄν ἰσχυρισθῇ τις ὅτι τὸ δεῖν ἢ εἶναι ἱερὸν λείψανον, αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ ἱερὰ πηγὴ, ἔχουσι θεῖαν θαυματουργὸν δύναμιν, οὐδὲν δύναμαι νὰ ἀντίπῃ, ὅπως ἀναιρέσω τὴν πεποίθησίν του. Ἐνταῦθα μόνον παρατηρῶ ὅτι εἰς πλείστας περιστάσεις καὶ μόνη ἡ πίστις εἰς τὴν θαυματουργὸν ἐκείνην δύναμιν ἀρκεῖ ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν ἴασιν. Ἀλλὰ μετ' ἰδιαίτερας ἐμφάσεως πρέπει ν' ἀντεπεξέλθω κατὰ τῆς προλήψεως ἐκείνων, οἵτινες ἀρνοῦνται ἀπλῶς πάντα τὰ θαύματα ταῦτα, θεωροῦντες αὐτὰ ὡς ψευδῆ, ὡς προελθόντα ἢ ἐκ παρεννοήσεως ἢ ἐξ ἀπάτης, διότι δὲν ἐννοοῦσι τὴν δύναμιν τῆς πίστεως.

Ἀναμφιβόλως αἱ πλείσται διηγῆσεις περὶ θαυμασιῶν ἰάσεων εἶναι ἀναληθεῖς ἢ ἐξαγωγικαί. Οὐχ ἦττον ὅμως πᾶν κακὸν ἔχει πυρῆνα τινὰ καλοῦ καὶ πᾶν ψεῦδος πυρῆν ἢ τινὰ ἀληθείας, ὥς λέγει ὁ Spencer. Καὶ

εἶναι πολὺ εὐκόλον, προσέτι δὲ πολὺ ἀλαζονικὸν καὶ παράτολμον, τὸ νὰ θεωρῇ τις πάντας τοὺς διηγούμενους τὰ τοιαῦτα θαύματα ὡς ἀπατεῶνας ἢ ἡπατημένους, μό-

νον καὶ μόνον διότι τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα δὲν συμφωνοῦσι μὲ τὰς θεωρίας μας.

(Ἔπεται συνέχεια.)

Η ΔΟΥΛΕΙΑ ΕΝ ΤΗ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΙ.

(Συνέχεια.)

Επονείδιστος αὕτη κακουργία, ἡ δολοφόνησις τοσούτου δυστυχοῦς πλήθους, εἶνε τρόπον τινὰ εἰκὼν ἐρμηνεύουσα τὸν φόβον, ὃν ἐμπνέει «ὁ δούλος ὅταν θραύῃ τὰ δεσμά του», καὶ ὁ ὁποῖος φόβος χαρακτηρίζει ὁλόκληρον τὴν ἱστορικὴν ἀρχαιοτητα. — Καὶ ἡ Ῥώμη διετέλει διηνεκῶς ἐν τῷ φόβῳ τούτῳ. Προϋτάῃ ποτὲ ἐν τῇ γερουσίᾳ, ὅπως οἱ μὴ ἐλεύθεροι φορῶσιν ἰδιαιτέραν τινὰ στολήν· ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη μὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρέχεται εἰς τοὺς δούλους εὐκαιρία ὅπως ἀριθμῶνται!

Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐκτεθείσῃ διηγῇ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τοῦ φόνου τῶν Εἰλώτων γίνεται μνεῖα τῆς ἀπελευθερώσεως. Οἱ οὕτω τυγχάνοντες τῆς ἐλευθερίας τῶν Εἰλωτες ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐχόντων πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα πολιτῶν. Τότε δὲ ὠνομάζοντο νεοδαμῶδεις. Ἀλλ' ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δημοσίων ὅπως καὶ τῶν ἰδιωτικῶν δούλων ἦτο — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν Ῥώμῃ — σπανιωτάτη ἐν Ἑλλάδι· ἐγίνετο δὲ μόνον εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ὡς ἀμοιβὴ λ. χ. τῶν ἀριστευόντων ἐν πολέμῳ κτλ.

Διάφοροι τῶν ἀπελευθέρων τούτων ἦσαν οἱ καλοῦμενοι μόδακες, οἵτινες ἦσαν τέκνα εἰλώτων γυναικῶν καὶ ἐλευθέρων Σπαρτιατῶν, καὶ συναντρεφόροντο μετὰ τῶν ἐλευθέρων τέκνων, βραδύτερον δὲ ἐγίνοντο ἴσοι τούτοις διὰ τινος εἵδους υἰοθετήσεως. Ὁ περίφημος στρατηγὸς Λύσανδρος, τὸ πρότυπον καὶ ὁ ὑπογραμμὸς ἀρχαίου Σπαρτιάτου, ἦτο τοιοῦτος μόδαξ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Καλλικρατίδας.

Δημόσιοι δούλοι διαφόρου εἵδους — οὐχὶ ἰθαγενεῖς ὡς οἱ Εἰλωτες ἀλλὰ ἀγοραστοὶ — ὑπῆρχον πρὸ πάντων ἐν Ἀττικῇ. Ὀλόκληρος ἡ χωροφυλακὴ τῶν Ἀθηναίων, οἱ «Σκυῖται», ἦτο ἀγοραστή. Οἱ δούλοι οὗτοι, κατ' ἀρχὰς τριακόσιοι τὸν ἀριθμὸν, τέλος δὲ 1200, ἐξετέλουν μετὰ μεγάλῃς ἱκανότητος τὴν ἀστυνομικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πόλεως. Ὁ στρατὸν αὐτῶν εὗρίσκετο ἐν τῇ ἀγορᾷ βραδύτερον δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἀγοραστοὶ δούλοι ἦσαν ἐπίσης οἱ κήρυκες, οἱ πρωτοκολληταί, οἱ δεσμοφύλακες καὶ ἄλλοι κατώτεροὶ ὑπάλληλοι, ὡσαύτως δὲ οἱ ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ ἐργάται. Ἡ θέσις καὶ ἡ τύχη αὐτῶν ἦτο περίπου ἡ αὐτή, ὡς ἡ τῶν ἡμιδούλων ἐν Σπάρτῃ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ· μεσαία τις κατάστασις μετὰ ἐλευθέρου πολίτου καὶ ἰδιωτικοῦ εἴτε τελείου δούλου. Καὶ αὐτοὶ ἠδύναντο ν' ἀποκτήσωσιν ἰδίαν περιουσίαν καὶ νὰ διεξάγῃσι δίκας, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ πωληθῶσιν εἰς ἰδιώτας.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἡμιελευθέρους τούτους δημοσίους δούλους οἱ ἐντελῶς δούλοι ἦτοι οἱ ἰδιωτικοὶ ἦσαν αὐτόχρομα ἰδιοκτησία τῶν κυρίων των, ἦν οὗτοι ἠδύναντο νὰ διαθέτῃσι κατὰ τὸ δοκοῦν ὅπως τὰ κτήνη

των. Θεωρητικῶς λοιπὸν οἱ δούλοι ἐστεροῦντο παντὸς δικαιώματος, ἀλλ' ἡ ἀττικὴ φιλανθρωπία, ὁ ἀττικὸς πολιτισμὸς — (καὶ περὶ τῆς θέσεως τῶν δούλων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι προκειμένου αἱ Ἀθῆναι κύριως πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει) — ἐμετρίαζεν ἐν τῇ πράξει τὴν σκληρότητα τῆς θεωρίας οὐσιωδῶς. Ἡ καλλιτέρα τοῦτου ἀπόδειξις εἶνε τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐν Ἀθήναις ἐπαναστάσεις δούλων ἢ ἀπόπειραι ἐπαναστάσεων δὲν συνέβαινον. Ἐνῶ δὲ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ ἡ κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας, ὁ *pater familias*, εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου οὐ μόνον ἐπὶ τῶν δούλων, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων τοῦ τέκνων, ἐν Ἀττικῇ ὁ φονεὺς ἰδιωτικοῦ δούλου κατεδιώκετο ποινικῶς. Ἀκόμη καὶ ἂν διέπραττε βαρὺ κακούργημα δὲν ἐπεκηρύσσετο ἀργύριον τῷ δούλῳ· μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τακτικῆς ἐτυμηγορίας τῶν δικαστῶν ἐθανατοῦτο. Ὁ δεσπότης εἶχε βεβαίως τὸ δικαίωμα νὰ σωφρονίσῃ τὸν δούλον του· ἀλλὰ πᾶσα ἀδικαιολόγητος κάκωσις, πᾶσα παρεκτροπὴ καὶ ὕβρις ἐτιμωρεῖτο ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ. Ὁ πάντοτε τὸ ὀρθὸν μέτρον ἀσπαζόμενος, καὶ πᾶσαν κτηνώδη σκληρότητα ἀποστρεφόμενος χαρακτὴρ τῶν Ἀθηναίων ἐμετρίαζεν ἐνταῦθα καὶ καθήρει τὰ δεινὰ μιᾶς ἀρχῆς, ἥτις ἐν ἄλλαις κοινότησιν ἔφερε τοὺς φοβερωτέρους καὶ εἰδεχθεστέρους καρπούς.

Ἐννοεῖται οἰκοδεν ὅτι ὁ δούλος, καθὼ μὴ ἔχων προσωπικότητα — (ἐμψυχον ἐργαλεῖον ὀνομάζει τὸν δούλον ὁ μέγας φιλόσοφος Ἀριστοτέλης) — δὲν ἠδύνατο οὔτε συμβάσεις νὰ κάμνῃ οὔτε ἰδικὴν του περιουσίαν ν' ἀποκτᾷ οὔτε ἀγωγὰς νὰ κινῇ. Μάλιστα δὲ οὐδ' αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὅταν ἐπραττε κατὰ παραγγελίαν τοῦ κυρίου του, ἦτο ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του· τοῦδ' ὅπερ ἄλλως τε ἦτο λογικώτατον, καθ' ὅτι οὐδαμοῦ τιμωρεῖται τὸ ὄπλον, τὸ «ἐργαλεῖον», ἀλλ' ὁ μεταχειριζόμενος αὐτό.

Παράδοξον καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀνεγνωρισμένην εἰς ὅλα εὐφυίαν τῶν Ἀθηναίων εἶνε τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ μαρτυρία τῶν δούλων ἐν τῷ δικαστηρίῳ τότε μόνον ἴσχυεν, ὅταν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος νὰ μαρτυρήσῃ δούλου· ἐφηρμόζετο ἡ βάσανος. Τότε ὅμως εἶχε καὶ περισσοτέραν βαρύτητα ἢ ἡ μαρτυρία ἐνὸς ὀρκισθέντος ἐλευθέρου πολίτου. Ὁ ῥήτωρ Ἰσαῖος γράφει αὐτολεξεῖ: «Ὑμεῖς μὲν τοίνυν καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ βάσανον ἀκριβέστατον ἐλεγχον νομίζετε· καὶ ὅποταν δούλοι καὶ ἐλεύθεροι παραγένωνται καὶ δέῃ εὐρεθῆναι τι τῶν ζητουμένων, οὐ χρῆσθε ταῖς τῶν ἐλευθέρων μαρτυρίαις, ἀλλὰ τοὺς δούλους βασανίζοντες, οὕτω ζητεῖτε εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγεννημένων· εἰκότως, ὦ ἄνδρες· σὺνιστε γὰρ ὅτι τῶν μὲν μαρτυρησάντων ἤδη τινὲς ἔδοξαν οὐ τάληθ' μαρτυρῆσαι, τῶν δὲ βασανισθέντων οὐδένες πώποτε ἐξηλέγησαν ὡς οὐκ ἀληθῆ ἐκ τῶν βασάνων εἰπόντες.»